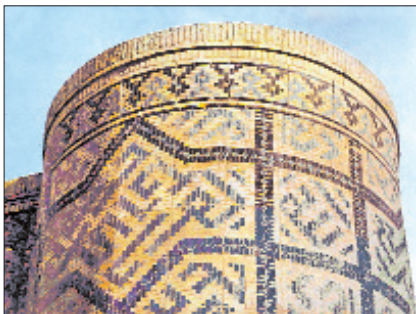

şiklikler olmakla birlikte sembolik ifade aydır. Taçkapı kemer kavşının iki yanındaki alınlığı dolduran, lâcivert zemin üzerine yapılmış beyaz çiçekler ve kıvrım dallar arasında simetrik olarak yerleştirilmiş iki adet sarı kaplan ve güneş (insan yüzü şeklinde) tasviri görülmektedir. Bu tasvir aslan-güneş kompozisyonunun bir çeşitlenmesi biçiminde düşünülebilir. Medreseye sırf bu tasvirden dolayı "Şîr-dâr" (aslanlı kapısı) denilmiştir ve burada ilk anlam olarak güneşin söz konusu burca girmesi kastedilmektedir (aynı şekilde kaplan da bir yıldız grubunun simgesi idi); bununla birlikte hükümdarlık sembolizmine de atıfta bulunmaktadır. Nitekim eski güneş kültlerinin etkisiyle hükümdar güneşe benzetilirdi ve bu sebeple güneş ve aslan Timur'un armalarından biri olmuştur. Genel anlamda bakıldığında burada bir av ve mücadele sahnesi söz konusudur. Böylece bu çini kompozisyonun emîrin, yöneticinin gücünü ve zaferlerini ima ettiği anlaşılmaktadır. Burada aslan yerine kaplan kullanılmış olmasının sebebi, Türkler'de ve diğer bazı bozkır topluluklarında aslanla kaplan arasında inanışlar ve sembolizm açısından bir fark görülmemesinden kaynaklanmaktadır.

Mimari eserin gerek cephesinin diğer inşâî ve süsleme özellikleri gerekse yan duvarlar, arka cephe ve çatı örtüsünde uygulanan sistemler ve süslemeler de genelde Timurlu mimarisinin ve özde Uluğ Bey Medresesi'nin niteliklerini aksettirir. Bütün yüzeyler sır altına renkli sırla uygulanmış, kompozisyonlar oluşturan parçalardan ibaret mozaik çini ve sırlı tuğla ile kaplanmıştır. Geometrik ve tipik bitkisel karakterli kompozisyonların yanında yazı da (hat) büyük yer tutar ve en çok fîrûze sır-

Şirdâr Medresesi'nin arka cephesinde köşe kulelerinden birindeki çini süslemeyi gösteren bir detay

lı tuğlalarla oluşturulan küfi yazılar görülmektedir. Bunlarda "(Yâ) Allah", "Muhammed", "Allâhüekber" gibi tekrarlanabilir ibareler söz konusudur. Muhtelif yerlerde şeritler halinde daha çok sülûs tarzında süre ve âyetler de yer almaktadır. Bu program benzeri şekilde içeride de mevcuttur. Bütün avlu revaklarının cepheleri ve eyvanların içleri çini ve sırlı tuğlalarla bezenmiştir. Bitkisel çini kompozisyonlarında daha çok rûmî, palmet veya lotus kompozisyonları, şemse şekilleri vb. bulunmakta iken geometrik kompozisyonlar, bazıları yazılara çerçeve teşkil eden yıldızlar veya şeritler oluşturan süslemelerden meydana gelir. Bazan birbirine bağlanan geometrik şekillerden teşekkül eden değişik kompozisyonlar yüzeyel nişleri ve yüzeyleri doldurur. Çinilerde sarı, lâcivert, beyaz, Türk mavisini en çok kullanılan renklerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Emel Esin, *Türkistan Seyahatnamesi*, Ankara 1959, s. 40-41; G. A. Pugaçenkova – L. İ. Rempel, *İstoriya İskusstvo Uzbekistana*, Moskva 1965, s. 338-339; *İstoriya Samarkanda* (ed. İ. M. Muminov), Taşkent 1969, s. 298-300; Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977, s. 453, 456; L. Golombek – D. Wilber, *The Timurid Architecture of Iran and Turan*, Princeton 1988, I, 19; W. Radloff, *Sibirya'dan* (trc. Ahmet Temir), İstanbul 1994, IV, 171; Oktay Aslanapa, *Türk Cumhuriyetleri Mimarlık Abideleri*, Ankara 1996, s. 299-302; *Uzbekistan: Heirs to the Silk Road* (ed. J. Kalter – M. Pavaloj), London-New York 1997, s. 97, rs. 127; Gözde Ramazanoğlu, *Orta Asya'da Türk Mimarisi*, Ankara 1998, s. 111-115.

YAŞAR ÇORUHLU

ŞİRİN

(bk. FERHAD ve ŞİRİN; HÜSREV ve ŞİRİN).

ŞİRİN-İ MAĞRİBÎ

(شیرین المغربی)

Ebü Abdillâh Muhammed Şîrîn b. İzziddin b. Âdil et-Tebrîzî el-Mağribî (ö. 809/1407)

Muhyiddin İbnül'l-Arabî ekolüne bağlı İranlı sûfi şair.

Tebriz yakınlarındaki Urmîye gölü civarında bulunan Emmend köyünde doğdu. 809 (1407) yılı sonlarında altmış yaşındayken vefat ettiğine göre 749'da (1348) doğmuş olmalıdır. Molla Muhammed Mağribî diye de tanınır. Gençliğinde Tebriz'de ilim tahsil etti. Bu dönemde tasavvufî hikmetler içeren Farsça bir şiirin etkisinde kalarak tasavvufa yöneldi. Meşhur sûfî ve şair Kemâl-i Hucendî'nin de aralarında bulun-

duğu birçok sûfinin meclisine katıldı. Sonunda Kübrevî şeyhi İsmâil es-Sîsî'ye mürid oldu. onun yanında erbaîne girip tasavvufî eğitimine devam etti. Gerek tasavvuf yolundaki yeteneği gerekse söylediği güzel şiirlerle şeyhinin en gözde müridlerinden biri haline geldi. Ardından Kuzey Afrika'ya gidip silsilesi Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye ulaşan bir şeyhe intisap ettiği veya bu bölgeye sık sık seyahatler yaptığı için şiirlerinde Mağribî nisbesini kullanmaya başladığı kaydedilir. İbnü'l-Arabî'nin fikirlerini benimsemesinden dolayı bu nisbeyi kullandığını söyleyenler de vardır. Şîrîn-i Mağribî'nin İsmâil es-Sîsî'den başka yine Kübreviyye'den Bahâeddîn-i Hemedânî, Sühreverdiyye'den Abdülmü'min es-Serâvî ve Ekberîyye'den Şeyh Sa'deddin'den icâzet aldığı, ayrıca İbnü'l-Arabî'nin ruhaniyetinden Üveysî yolla faydalandığı nakledilir. Mağribî'nin postnişin olarak halkı ırşada başladığı ve mürid yetiştirdiği anlaşılmaktadır. Mevlânâ İvaz Şah, Şemseddin Muhammed Aktâbî Meşriki, Abdürrahîm el-Halvetî, Nûreddin Abdürrahîm el-Bezâzî onun önde gelen müridlerindedir. Şîrîn'in nerede öldüğü konusunda kesin bilgi bulunmamaktadır.

Hüseyn Kerbelâî, Mağribî'nin kelime-i tevhid ve ism-i celâl zikirlerini hafî ve nefesi tutarak icra etmeye önem verdiği

Şîrîn-i Mağribî divanının ilk sayfası (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3874/1)

kaydeder (*Ravzâtü'l-cinân*, I, 367-368). Bu durumda onun Mâverâünnehir'deki Hâcegân tarikatının zikir usulünü benimseydiği söylenebilir. Çünkü o dönemde Kübrevîler'in nefesi tutarak zikretme usulüne genelde muhalif oldukları bilinmektedir (Fahreddin Safî, I, 164). Eserlerinde ve şiirlerinde İbnü'l-Arabî'nin fikirlerine bağlı kalan Şîrîn-i Mağribî devrin önde gelen şairlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Onun şiir tarzının Şah Ni'metullâh-ı Velî ve Muhammed b. Yahyâ el-Lâhîcî'yi etkilediği bilinmektedir. Şiirlerinde kullandığı birçok ifade sonraları Farsça'da deyim ve atasözüne haline gelmiştir. Ayrıca Molla Hâdî-i Sebzevârî gibi işrâk felsefesine bağlı birçok âlim ve sûfinin eserlerinde onun tesirleri görülmektedir. Şîrîn-i Mağribî'yi ikinci Muhyiddin İbnü'l-Arabî olarak tanımlayan Filibeli Ahmed Hilmi onun, "Mâ mihr-i tû dîdem ne zerrât güzîştîm" mısraıyla başlayan bir şiirini tercüme ve şerhetmiştir.

Eserleri. 1. *Dîvân-ı Muḥammed Şîrîn-i Mağribî*. Tasavvuf ve vahdet-i vücûda ilgili konuların ele alındığı şiirlerden oluşur. Birçok yazma nüshası bulunan eser Mîr Âbidînî (Tahrân 1979) ve L. Lewisohn (Tahrân-Londra 1993) tarafından yayımlanmıştır. 2. *Câm-ı Cihânnümâ*. Mağribî, varlık mertebelerini daire şeması ile gösterip açıkladığı bu eseri Saîdüddin el-Fergânî'nin *Meşâriku'd-derârî* adlı kitabından faydalanarak yazmıştır. Birçok nüshası olan eseri (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2592; Nuruosmaniye Ktp., nr. 3874/2, vr. 102^b-111^a) Mîr Âbidînî divanla birlikte neşretmiştir. Eser üzerine Seyyid Muhammed Gîsûdrâz, Vecîhüddin Gucêrâtî, İbrâhîm Şüttârî Cennetâbâdî ve Ahmed Reştî Üstâdî tarafından Farsça şerhler yazılmıştır. 3. *Dürrü'l-ferîd fî ma'rîfeti merâtibi't-tevhîd*. Tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sîfât ve tevhîd-i zât konularının ele alındığı Farsça mensur bir eserdir (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 1083; Süleymaniye Ktp., Lala İsmâîl, nr. 191, vr. 70^a-85^b). 4. *Şerḥ-i Rubâ'î-yi Ebû Sa'îd*. Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'ın "Havrâiyye" adıyla bilinen rubâîsinin şerhidir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1495, vr. 121^b-122^b). Şîrîn'in kaynaklarda zikredilen *Nüzhetü's-Sâsâniyye* adlı eserinin günümüze ulaşmadığı sanılmaktadır. *Naşîhatnâme* (Münzevî, *Fihrist*, II, 1706) ve *Güftâr-ı Şems-i Tebrîzî* (Manisa İl Halk Ktp., nr. 1647/2) gibi eserler ona da nisbet edilmektedir. *Esrâr-ı Fâtîha* adıyla kaydedilen eseri *Mîr'âtü'l-ârifîn ve maẓharü'l-kâmilîn fî mültemesi Zeyni'l-âbidîn* (Koca Râgîb Paşa Ktp., nr. 1453, vr. 280^b-285^b) adlı risâle ol-

malıdır. Şîrîn'e izâfe edilen *Îrâ'etü'd-dekâ'ik fî şerḥi Mir'âtü'l-hakâ'ik*, Maḥdûm Mehâimî diye bilinen Alâeddin Ali b. Ahmed Hindî'nin (ö. 835/1432) eseri olup yayımlanmıştır (Bombay, ts.).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman-ı Câmî, *Nefehâtü'l-üns* (nşr. Mahmûd Abîdî), Tahrân 1375 hş./1996, s. 610-611; Hüseyin-i Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân* (nşr. Ca'fer Sultân el-Kurrâî), Tahrân 1344/1965, I, 66-76, 83, 366-368; Fahreddin Safî, *Reşehât-ı 'Aynü'l-hayât* (nşr. Ali Asgar Muîniyân), Tahrân 1977, I, 164; Filibeli Ahmed Hilmi, *Hikmet Yazıları* (haz. Ahmet Koçak), İstanbul 2005, s. 125-135; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz), İstanbul 2006, I, 341-343; Nefîsî, *Târîh-i Nazm u Neşr*, II, 762-763; Ma'sûm Ali Şah, *Ṭarâ'ik*, III, 70-71; M. Ali Müderris, *Reyhânetü'l-edeb*, Tebriz, ts., IV, 353-354; Münzevî, *Fihrist*, II, 1225, 1706; a.mlf., *Fihrist-i Müsterek*, İslâmâbâd 1984, III, 1376-1379; Ethé, *Catalogue of Persian Manuscripts*, s. 1583 (nr. 2914); Abdülhüseyn Zerrînkûb, *Dünbâle-i Cüstüdü der Tasavvufi İrân*, Tahrân 1369, s. 150-152; Mehmed Temelli, "Muhammed Şîrîn Mağribî ve Câm-ı Cihânnümâ'sı", *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültür Sempozyumu 4*, Bursa 2005, s. 115-122; L. Lewisohn, "Şîrîn Mağribî, Muḥammad", *EI*² (İng.), IX, 484.

NECDET TOSUN

ŞİRK

(الشرك)

Kâinatı yaratan ve idare eden en yüce varlığın ulûhiyyetine ortak tanıma anlamında bir terim.

Sözlükte şîrk "ortak olmak" ve "ortaklık"; "ortak koşmak" anlamındaki işrâktan isim konumunda bulunan şîrk ise küfür demektir. Şîrk koşana müşrik, şîrk koşulana şerik denir (*Lisânü'l-Ârab*, "şrk"

md.; *Kâmus Tercümesi*, "şrk" md.). Terim olarak "Allah'ın zâtında, sıfatlarında, fiillerinde veya O'na ibadet edilmesinde ortağı, dengi yahut benzerinin bulunduğu" inanma" demektir. Tek Tanrı'ya inananın karşıtı olan inanç türleri Grekçe **polus** (çok) ve **theos** (tanrı) kelimelerinden oluşan **politeizm** (polithéisme) kavramıyla ifade edilir. XIX. yüzyılın evrimci din anlayışına göre insanlık politeist dinlerden önce ataların ruhlarına ve tabiat üstü varlıklarla temellendirilmiş basit inanç ve ritüellerden oluşan ilkel dinlere inanıyordu. Daha sonra toplumlar politeizm ve monoteizme ulaşmıştır, modern dönemde ise ilmi ateizm etkin hale gelmiştir. Wilhelm Schmidt'in monoteizm teorisine göre ise başlangıçta insanlığın inancı monoteizm idi. Âdem ve torunları monoteist olmakla birlikte onunla Nûh arasında ve Nûh'tan sonra geçen dönemlerde politeist inançlar monoteizmden sapma şeklinde ortaya çıkmıştır. Peygamberler insanlığa monoteizmi tebliğ etmiştir. Bazı araştırmacılar, semavî dinlerin öğretileri yanında Afrika, Avustralya ve Amerika'daki kabilelerde gökle ilgili olan, değişmeyen, görülemez ve ahlâkî talepleri bulunan bir Tanrı inancının varlığından hareketle başlangıçta insanlığın dinî hayatının monoteist niteliği taşıdığı yolundaki tezi daha tutarlı bulmuşlardır (*Encyclopedia of Religion*, IX, 6156). Keşiş öncesi Güney Amerika'da, Batı Afrika'nın Yoruba halkı içinde ve Polinezya gibi ilkel toplumlarda bulunmasına rağmen politeizmin Antik Yunan, Roma, Yakındoğu, Çin, Hindistan gibi kültürlerde ilkel kabileler sonrası bir fenomen olarak ortaya çıktığına dikkat çekilmiştir. İlkel toplumlar gelişmiş kültürlerle geçerken inanç-

Şîrîn-i Mağribî'nin Câm-ı Cihânnümâ adlı eserinin ilk iki sayfası (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3874/2)